

„Gyerekkoromban nem voltam hajlandó elmélyedni a nyelvtan tanulmányozásában, mert úgy véltem, hogy az is csak egy tudomány a sok közül. Később azonban ráadtam a fejem – amikor észrevettem, hogy azon nyugszik a Tóra titkai.”

(A geri rabbi)

Szavak és valóság

Eredeti lényegét tekintve a nyelv – a tánc, a gesztusok, a ritmikus hangképzés – révén az ember nevű élőlény annak a szent és isteni valóságnak az észlelésére és igényeire válaszol, amely az őt körülvevő világból és az életéből szól hozzá. Ezért a nyelv keletkezésekor minden szó valami szentet, istenit nevez meg. Ez a szent valóság csak az élet és a beszéd későbbi fejlődése során összpontosul bizonyos (később a hagyomány által meghatározott) területekre, miközben más területek – mint „profánok” – elhatárolódnak ezektől.

A szavaknak történetük van; bár jelentésük és csengésük változhat az idők folyamán, mégis megvan a maguk végső, fogalmi nyelven már nemigen leírható magjuk – mind csengésüket, mind jelentésüket illetően –, amely változatlan marad a szótörténet során. Például a „nő” mindig megmarad a nőiség jelentéstartományában, és sosem jelenti majd azt, hogy „férfi”. Ha „nőnek”, „nőiesnek”, „asszonyosnak”, „elnőiesedettnek” nevezek egy férfit, akkor ez lehet dicséret vagy feddés, de a „nő” szó sosem jelentheti azt, amit eredetileg a „férfi” jelent, és fordítva.

Eredetük alapján a szavaknak – ha a nyelv szimbolikus összavairól van szó – elidegeníthetetlen légkörű jelentéstartományuk van, és mindahhoz, amit bevonunk ebbe a tartományba, ez a légkör és ez a csengés társul. Az előbbi példa is jól mutatja ezt, akár a férfit vonjuk be a „nő”, „asszony” jelentéstartományába, akár a nőt a „férfiébe”. Noha a jelentéstartományok között lehet átfedés – hiszen mindkettő, a férfi és a nő is ember –, a két tartomány *lényege* (*magja*) nem keveredik össze, és mindkettő más légkört sugároz.

Georg Baudler

Áldozat és erőszak

Őseredeti szavaink kifejezőereje

Az „áldozat” szó is az őrzsavak közé tartozik a különféle nyelvekben. Igen tág a jelentéstartománya, és konkrét valóságok egész sokaságát jelentheti – ám felcserélhetetlen és elidegeníthetetlen magja, és abból fakadó légköre van, amely mindent, amit csak megnevezünk ezzel a szóval (és levezetésével), bevon egy bizonyos „világba”, egy meghatározott gondolkodás- és érzésmódba, és mindent ebben a fényben tüntet fel.

„Mert szeretetet akarok, nem pedig vágóáldozatot, Isten ismeretét, nem pedig égőáldozatot” (Ozeás 6,6), mondja Jahve Ozeás próféta prédikációjában. Ez a kijelentés azt sejteti, hogy a két szónak, az „áldozatnak” és a „szeretetnek” eltérő, egymást kizáró jelentésmagja van, akárcsak a „nőnek” és a „férfinak”. Nagyon fontos, hogy utánajárjunk ennek a sejtésnek, és alaposan megvizsgáljuk; hiszen ha a keresztény hit szerint a „szeretet” az a varázsszó, amely a végső boldogság kulcsa az ember számára a mennyben és a földön egyaránt, és ha Isten végső soron szeretet (1Jn 4,16), akkor döntő fontosságú az emberi élet és az emberi életalakítás szempontjából, hogy ne hamisítsuk meg ennek a szónak a csengését, jelentéstartományát pedig ne változtassuk meg és ne homályosítsuk el az „áldozat” jelentésvilágával.

A következőkben tehát annak járunk utána, hogy lényegét tekintve mit jelent az „áldozat” szó a teológiai szempontból legfontosabb nyelvekben, a héberben, a görögben és a latinban.

Az „áldozatot bemutatni” a héberben

A héber nyelvben sok olyan szó van, amely az áldozat egy-egy formáját fejezi ki. Ilyen a *szebah* (áldozat/vágóáldozat), a *selamim* (üdváldozat/közösségi áldozat), az *ola* (égőáldozat), a *minha* (ételáldozat) és a *neszek* (italáldozat), a *hattat* (vezekelési áldozat) és az *asam* (jövátelteli áldozat; e két utóbbi közös neve az „engesztelő áldozat”) – de mindezeknek a szavaknak nincs egységes összefoglaló fogalmuk. Ez a megfigyelés igen tanulságos: azt mutatja, hogy a

héber Biblia embere annyira erősen áldozati vallásosságban él, hogy bár képes megkülönböztetni az áldozati folyamat különböző formáit, szempontjait és szerepeit, mégsem ismer olyan pontot a vallásosságában, ahol akkora távolságra állna a sokféle áldozati cselekménytől, hogy közös benyomása támadhatna mindezen formákról. Az erdőn belül mozog, és képes megkülönböztetni az egyes fákat, de nem képes áttekinteni és megnevezni az erdőt mint egészet.

Ha mégis kísérletet tesz erre, akkor egyes, különösen szembeötlő dolgokat ragad meg a dolgok egészének képviselőjében. Így például a kettős fogalomként használt „*szebah* (áldozat/vágóáldozat) és *minha* (ételáldozat)” gyakran az egész áldozati kultuszt jelöli (pl. 1Sám 2,29; Iz 19,21; Am 5,25). Itt nyilvánvalóan az történt, hogy kiragadták az egymástól leginkább különböző áldozati formákat, az állati áldozatot (*szebah*) és a növényi áldozatot (*minha*), és a kettőt együtt alkalmazták az egész jelenségre. A *szebah* és a *minha* szó olykor önmagában is jelentheti az áldozatot általánosságban (de ekkor a *minha* magában foglalja az állatáldozatot is, pl. Iz 66,3-ban). Az *olot* és a *szebahim* (az *ola* és a *szebah* többes száma) gyakran szerepel a teljes áldozati gyakorlat összefoglalásaként, különösen a prófétai szövegekben (ld. pl. 5Móz 12,6; 1Sám 15,22; Iz 1,11; Jer 6,20).

Szebah (vágóáldozat)

Ozeás próféta fent idézett Jahve-mondásában is egymás mellett áll a *szebahim* (vágóáldozatok) és az *olot* (égőáldozatok): „Mert szeretetet [héb. *heszed*, azaz szövetségi hűség, ahogyan az kifejeződik a szeretetben és az irgalmasságban] akarok, nem pedig vágóáldozatokat [*szebahim*], Isten ismeretét, nem pedig égőáldozatokat [*olot*]” (Oz 6,6). – Az *olát* (égőáldozat) valószínűleg a kánaáni kultusból vették át a Jahve-kultuszba, viszont úgy tűnik, hogy a *szebah* (vágóáldozat) már a zsidó ősatyák idején is létező áldozat volt.

A *szebah* szó gyökét minden szemita nyelvben megtaláljuk, alapjelentése „levág”. Jelentheti a mészáros

tevékenységét, az áldozati rituálé során egy állat leölését, de egy ember meggyilkolását (1Kir 13,2; 2Kir 23, 20) és az emberáldozatot is (Ez 16, 20; Zsolt 106,37-38). A szótó olyan jelentéstartalomra utal tehát, amelynek a magja megkülönböztetés nélkül jelöli a levágást és az ölést, és ahhoz kapcsolódóan a csorgó vért.

Sámuel első könyvének első fejezete (3-5.21.24-25. v.) világosan utal egy *szabah* lefolyására (egy állat levágása, bizonyos zsíros részek elégetése az oltáron, az áldozati hús elfogyasztása, kiegészítő rítusok), amelynek *lényegi része az áldozati állat vérenek az oltárra öntése*. Ez a vér-rítus a lényeges az izraelita áldozati kultuszban. A vér az élet székhelyének és jelképeének számított, kizárólag Jahvét illette meg, s az ember számára tabu volt. A zsíros részeknek az oltáron történő elégetése már az *olára* (égőáldozat) utal, a *szabah* sajátossága azonban a közös áldozati lakoma: ebben fejeződik ki a *szabah* ünnepi és közösségteremtő jellege. Mindenekelőtt maga Isten válik részévé az emberek közösségének azáltal, hogy elfogadja az áldozatot: aki a „szent” edényekben megfőzött „szent” húsból (Jer 11,5; Agg 2,12) eszik, közösségben van Jahvéval.

A *szabah* tehát Jahve jelenlétét eredményezi, csak hogy ez alapvetően félelmet és rettegést okoz (1d. 2Móz 30,20; 1Móz 32,31). Viszont (az *asam*, a jóvátételi áldozat kivételével) minden állatáldozatkor, mielőtt leölnék az állatot, ráteszik a kezüket, és így az áldozatot bemutató személy átruházza bűneit az áldozati állatra, ezért aztán érthető, hogy a végrehajtott áldozat után, az áldozati állat megölése és vérenek kifolytatása után az áldozatot bemutatók örömmel eltelve vesznek részt a közös lakomán, bort isznak hozzá és háladalokat énekelnek (vö. 5Móz 12,7; 1Sám 1,9). Mert ahogyan Jákob (vö. 1Móz 32, 31), ők is azok közé tartoznak, akik az ölés aktusában és a vér kiontásában megtapasztalták Jahve halált okozó szentséges hatalmát, és mégis életben maradtak. Az áldozatot bemutatók öröme azoknak a túlélőknek az öröme, akik az áldozati állat csorgó vérenek borzongató érzésében átélték saját tehetetlenségüket és halálra szántságukat a szent Isten színe előtt, s ez az Isten mégis megkímélte őket.

Hogy a tulajdonképpeni áldozati cselekmény mennyire magában foglalja az erőszakot és a rettegést, megrendítő módon mutatják azok a prófétai szövegek, amelyekben maga Jahve rendez *szabahot*, például Izajás 34, 5-8 (többek között: „Az Úr kardja csupa vér, csepeg róla a zsír..., mert

áldozatot tart az Úr Bocrában, nagy mézszárlást Edóm országában”): a szó itteni alkalmazásában – szinte cinikus módon – azt jelenti, hogy Isten embereket semmisít meg rettenetesen véres módon. A szónak ez az alkalmazása csak akkor lehetséges, ha *alapjelentése* elsődlegesen nem a „közösséget teremtő ünnep”, hanem a rettegést keltő vérontás; csak másodlagosan állhat be aztán ismét a túlélők békéje és öröme, s jöhet létre a közösségük, miután Jahve haragja már elpárolgott.

Ola (égőáldozat)

A későbbi időkben az *ola* lett a leggyakrabban gyakorolt áldozat az izraeli kultuszban. A *szabahot* eredetileg egyének is bemutatták, az *ola* viszont, amelynek során az egész állatot elégetik, nyilvános áldozatbemutató: ünnepnapokon az egész nép részt vesz rajta. Miután az áldozati kultusz Jeruzsálemre összpontosul, az ottani templomban naponta mutatnak be égőáldozatot, így néhány hagyományanyagban az *ola* jelenik meg a tulajdonképpeni Jahve-áldozatként.

Magának a szónak az eredetét illetően csak feltételezések vannak, talán a kánaáni-ugariti *srp* gyökkel hozható összefüggésbe, amelynek jelentése: „eléget”. Az *ola* különleges ismeretőjegye az, hogy az egész állatot elégetik, és sem az áldozat felajánlója, sem a pap számára nem marad belőle semmi. Ennek az áldozati formának a középpontjában tehát különleges módon a feláldozott állat elpusztítása és megsemmisítése áll (vö. 3Móz 1,9). Ezen gesztusok révén az ember a korai (Izrael létét megelőző) időkben a legfőbb istenséghez, a szélvész, a vadon és a vihar istenéhez hasonult, és egyfajta „elébe vágó engedelmességgel” megelőzte az istenség vak dühöngését: egy kiválasztott áldozaton ő hajtotta végre azt a tettet, amelyet különben az istenség szabadított volna rá veszedelemként az egész közösségre.

A legősibb korokban ez kétségtelesen emberáldozatot jelentett, és az *ola* (égőáldozat) még az Ószövetségben is jelentheti ezt. Az elsőszülött megölése, amint ezt Isten Ábrahámától követeli (1Móz 22,2), alighanem *ola* formájában történt. Hogy fogadalmát teljesítse, a hadvezér Jefta *ola* formájában feláldozta a lányát (Bír 11,30-40). Végső szorongatásában Móáb királya megölte elsőszülött fiát, és „feláldozta *olaként* a várfalon” (2Kir 3,27). Jeremiás próféta gyermekáldozatokról mint Baálnak bemutatott *olotról* (az *ola* többes száma) beszél (Jer 19,5). Ezen a ponton mutatkozik

meg különleges módon az *ola* archaikus, erőszakos jellege. A szó jelentésmagja alapján aligha létezik kapcsolat azzal a szeretettel és irgalmassággal, amelyet Ozeás próféta szavai szerint Jahve az áldozatok helyett akar (Oz 6,6). Megrendítő látni, hogy Izrael késői időszakában éppen az *ola* az a döntő áldozat, amelynek a bemutatása összességében képes megjeleníteni az áldozati kultuszt.

A vezeklési-, a jóvátételi- és az üdváldozat csak az áldozati cselekmény sajátos szándékát nevezi meg, rítusukat és kifejezési tartalmukat illetően azonban csupán lényegtelen dolgokban különböznek a *szebahtól* és az *olától*: ezek is a megölt állat ki-csorgó véreből élnek, valamint a tűz fellobbanó lángjából, amely elemészti az áldozati állatot, főképpen annak zsíros részeit. Jelentésmagját tekintve e fogalmak egyikének sincs köze a szeretethez és az irgalmassághoz, ezért már csak a *minha* szó jelentését kell megvizsgálni.

Minha (ételáldozat)

A *minha* többnyire olyan étel feláldozását jelöli, amelyet finomlisztből és olajból sütöttek kovásztalan kenyérré, s amelyet kiegészítő áldozatként alkalmaztak az állatáldozatok bemutatásakor. De jelölheti általánosságban az „áldozatot”, s így magában foglalhatja az állati és a növényi áldozatokat egyaránt.

A *minha* az adomány szemszögéből nevezi meg az áldozatot. Valószínűleg rokon az arab *manaha* = ad, kölcsönöz, valamint a kánaáni-ugariti *mnh* = kiad, kiszolgált, kézbesít gyökkel. Főnévként az *mnh* ajándékot, adót, vámot, (hadi)sarcot jelent ugariti nyelven. A *minha* „egy feljebbvalónak nyújtott adomány”, amelyet sosem adnak át valamilyen cél nélkül; legtöbbször természetesen a feljebbvaló kegyét akarják megszerezni vele.

Így hát a *minha* alapjelentéseként az „adó, vám, sarc” („tribútum”) hámazható ki. Az egész ószövetségi héberben nincs más szó a „tribútumra”, csak a *minha*, amely ezért ételáldozat jelentésben Istennek szóló adó vagy sarc fizetését jelenti. Ez az adófizetés megnyihíja és megnyugtítja az adomány címzettjét, és távol tartja őt attól, hogy háborúba taszítsa és feldúlja a neki alávetett országot. Valóban gyakran olvassuk az Ószövetségben a *minháról*, hogy amikor füstté válik, akkor „megnyugtató illat az az Úrszámára” (pl. 3Móz 2,2). Másfelől a régi Keleten az adó- vagy sarcfizetésben elkövetett minden szabálytalanság megmásíthatatlanul hadüzenetet vont maga után, s az többnyire a leigázott

ország megsemmisítésével végződött (vö. 2Kir 17,4-6). Jelentésmagja alapján tehát a *minha* is az erőszak összefüggérendszerében áll. Adó-és sarcfizetesként a *minha* nem a szeretet, hanem a félelem adománya.

Az „áldozatot bemutatni” a görögben

Egészen hasonló a nyelvi tényállás a görögben, az Újszövetség nyelvében. Az „áldozatot bemutatni” leggyakrabban használt igéje a *thüein*. Indogermán gyöke alapján azt jelenti: forr, pezseg, zúg, felkavar, felizgat, de azt is: megrohmoz, örvög, dühöng, tombol, száguld, vágat. A csatában, harc közben felkavarodó porra és füstre, s az ehhez kapcsolódó izgalomra, felindulásra kell gondolni. Ha ez az indogermán szógyök a görögben az „áldozatot [elsősorban füstáldozatot] bemutatni” főjelentést veszi fel, akkor az áldozatbemutatás ősejeleneteiként a harc, az agónia és az agresszió merül fel. A szó ténylegesen ölthet „levág, leöl, gyilkol, lemészárol” jelentést is (ld. 1Makk 7,19).

Ám a görög ókorban már korán érezhető az a fáradozás, hogy visszaszorítsák az áldozat véres, erőszakos elemét. Már Homérosz különbséget tesz *thüszia* és *szphagion* között. Az előbbin az olimpiai ételáldozatot érti, amelynek során megölik az állatot, és áldozati lakomát készítenek belőle, az utóbbi viszont az ún. „khtonikus megsemmisítő áldozatot” jelenti [khtonikus = „a földhöz tartozó, a földdel – egy ország területével – kapcsolatos], amikor is egyfajta pusztítási orgiában radikálisan megsemmisítik az embereket és az állatokat egyaránt. A *szphagion*nak tehát hasonló a jelentése, mint a héber *oláé* (égőáldozat), a *thüszia* viszont az ószövetségi *szebahnak* felel meg. De hogy a görög *thüeinnek* (áldozatot bemutatni) és *thüszianak* is a rettegést keltő megsemmisítés az eredeti értelme, azt jól mutatja a mitikus Iphigenia áldozati megölésének (*thüszia!*) feldolgozása a görög tragédiákban. Az áldozati történés „humanizálásának” hajlama inkább abban mutatkozik meg, hogy a későbbi feldolgozásokban Iphigenia belátja halálának tragikus szükségszerűségét, és készséges áldozati adományként adja át magát apjának.

Az Újszövetségben is a *thüszia* jelöli az áldozatot, áldozatbemutatást, elsődlegesen a zsidó kultusz részeként (ld. pl. Lk 2,24; 13,1), de az Újszövetségben is megtalálható a profetikus áldozatkritika: Istent teljes szívünkben szeretni, embertársainkat pedig úgy, mint önmagunkat, „sokkal

többet ér, mint minden égőáldozat és minden más áldozat” (Mk 12,32-33); ez a kijelentés a megsemmisítő áldozatot és az ételáldozatokat egyaránt viszonylagossá teszi. Jézus ajkáról többször is elhangzik az Ozeástól ismert motívum: „Irgalmasságot akarok, nem áldozatbemutatást (*thüszia*: Mt 9,13; 12,7). Másutt sem csupán a vágó- és égőáldozatok, hanem az összes áldozatok elutasításáról van szó: A Főtanács előtti nagy beszédében István diakónus beszél az aranyborjúról, amelynek az izraeliták áldozatokat mutattak be (*thüsziai*: többes szám), s e tettüket a prófétai áldozatkritika egyik visszatérő motívumával ítéli el, ti. hogy ideálisnak elgondolt őskorában, a pusztában Izrael sem vágóáldozatot, sem egyéb adományokat nem mutatott be (ApCsel 7,41-42).

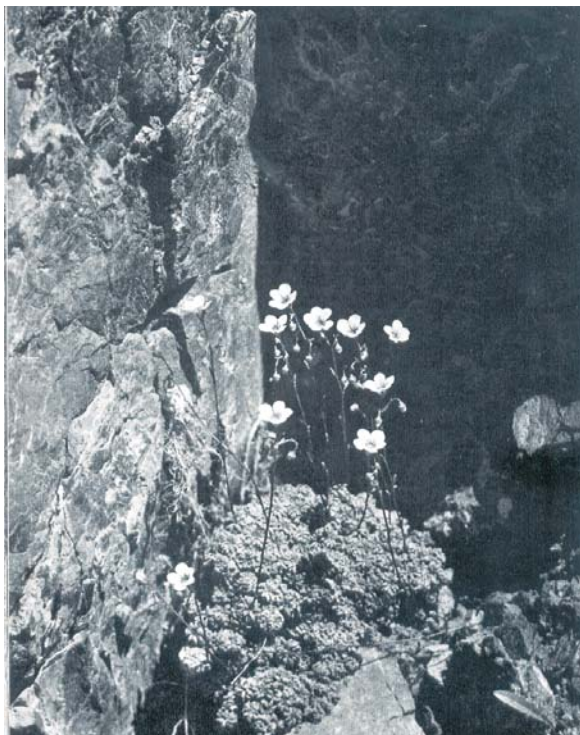
Másfelől azonban az Újszövetség Jézus halálára is alkalmazza az áldozati szóhasználatot. Az utolsó vacsora elbeszélései párhuzamba állítják Jézust Mózesrel, aki a Sínai-hegyi szövetségekötés jelenetében fiatal bikákat ölt le üdváldozatként, vérükkel meghintette a népet, és így szólt: „Ez annak a szövetségnek a vére, amelyet az Úr mindezen szavak alapján kötött veletek” (2Móz 24,8). Az utolsó vacsoráról szóló beszámolóknak a bort tartalmazó kehely – amelyet Jézus bűcsúzóul nyújt barátainak – úgy jelenik meg mint amiben „a szövetség vére” van, amelyet Jézus az emberekkért ont ki szenvedése során (vö. Mk 14,24; Mt 26,28; Lk 22,20; 1Kor 11,25; Zsid 10,29; 13,20). A Zsidókhöz írt levél úgy beszél Jézus véréről mint „a meghintés véréről, amely hatalmasabban beszél, mint Ábel vére” (Zsid 12,24; hasonlóan 1Pét 1,2), és azt mondja: Jézus azért jelent meg a földön, hogy áldozatával (*thüszia*) eltörölje az emberek bűneit (Zsid 9,26); ő az áldozati bárány (Jn 1,29,36; 1Pét 1,19; ApCsel 8,32; Jel 5,6,8-9,12; 13,8).

Az etióp kincstárnok megtéréséről és keresztségéről szóló elbeszélés egyenesen a *szphagion* (tehát a „megsemmisítő áldozat” kifejezését) alkalmazza Jézusra, amikor Fülöp diakónus Isten szenvedő Szolgájának szavait vonatkoztatja Jézusra: „Úgy vitték, mint egy bárányt a levá-

gásra (*szphagé*)” (Iz 53,7 nyomán ApCsel 8,32). Az ún. Septuaginta, a héber Bibliának az Újszövetség kora előtti görög fordítása azonban nem a *szphagion* használja az *ola* (égőáldozat) tolmácsolására, hanem a *holokautóma* („az, amit teljesen elégetnek”) vagy *holokautószisz* („teljes elégetés”) kifejezést, vagy pedig hasonló szavakkal írja körül, de természetesen ezekben is megmutatkozik az *ola* erőszakos jellege.

Az Újszövetség a fentiekén kívül még egy sor más, az ókori áldozatbemutatás gyakorlatából levezetett kifejezést is alkalmaz Jézus halálára („megváltott”, „kiengesztelt”, „odaadta magát”, „meghalt értünk” stb.). Most nem foglalkozunk e megfogalmazások teológiájával, de már itt meg kell állapítanunk, hogy pusztán nyelviileg is mennyire elidegenítő az, hogy Jézus szenvedését és halálát, amely erőszakmentes szeretetként jeleníti meg Istent, olyan szavakkal nevezzik meg, amelyek eredetileg a khtonikus megsemmisítő áldozatot, állatok és emberek lemészárlását, a pusztítás orgiáját jelölik. Ez a megnevezés tulajdonképpen a római megszálló hatalom szemszögéből látatja Jézus halálát: e hatalom ugyanis azzal a rettegést keltő, az embert totálisan, külsejében is megsemmisítő kivégzéssel reagált a lázadókra – vagyis azokra, akik a római istencsászár hatalmával versengtek –, amit a keresztre feszítés fejez ki. Az ellenfél lemészárlása új fényben hivatott felragyogtatni Róma és a császár isteni hatalmát.

Ebben az összefüggésben figyelemre méltó, hogy a görögben még

egy szó létezik az „áldozatot bemutatni” kifejezésére, amelyet azonban az Újszövetség (a *thüeintól*, sőt a *szphadzeintól* is eltérően) nem vett át, tehát a Jézus-esemény megjelölésére sem használt, nevezetesen a *hiereuein*. Ez is jelölheti a „levágás, leölés” értelmében vett „áldozatbemutatást”, de eredete alapján inkább „megszentel, valaminek szentel”. Az ige a *hierosz* melléknévvvel függ össze, amelynek (ős)jelentése: „erős, vaskos, tartós, hathatós, szent”; a *hiereusz* főnév a papot jelöli, aki eredetileg mindig áldozatbemutató pap. A *hiereuein* alapjelentése tehát: „valami Szentet, Istenien Erőset tenni és létrehozni”. Az áldozatnak ez a vonatkozása jelenti a prófétai áldozatkritika középpontját: Az áldozatbemutatás révén az ember Istennel rendelkezik; azt bitorolja, amit szeretetétől vezérelve Isten ad az embernek, s annak megsemmisítésével, az élet és az életlehetőségek megölésével önmagát emeli istenivé, olyan lényvé, aki azt képzeleli, hogy bármit is adhat Istennek, ami ne lett volna mindig is Istené; ezáltal valami Szentet, Erőset teremt a maga életterületén, isteníti önmagát és az életét.

Az „áldozatot bemutatni” a latinban

A latinban, amely évszázadokon át volt az egyház nyelve, erősen kidomborodik az „áldozatbemutatásnak” az a vonatkozása, hogy „valami Szentet létrehozni”: az áldozatnak a latin miseszövegben is használt alapszava a *sacrificium*. Ez a szó a *sacrum* főnévből és a *facere* igéből tevődik össze. A *sacer* melléknév alapjelentése: „isteni erővel feltöltött”, ami általánosságban (pozitíván érzett isteni erővel kapcsolatban) azt jelenti, „szent”, de (ha khtonikus istenségekkel áll kapcsolatban) azt is jelentheti, hogy „megbűvöl, elvarázsol” és „elátkoz”. A *facere* alapjelentése: tesz, csinál, cselekszik, végez, alkot. Ennek a „cselekvésnek” és „alkotásnak” a mineműsége szerint aztán széles jelentéstartomány adódik. Ha például valaki művészi alkotást hoz létre, akkor – mivel művészet = *ars* – *arti-ficium* keletkezik, azaz „műalkotás”; ha valaki házat (*aedes*) épít, akkor *aedi-ficium*, „épület”; és ha valaki a Szentet, az Istenien Erőset és Istenien Hatalmasat teszi és állítja elő, akkor *sacri-ficium* keletkezik.

Az, hogy a latinul beszélő ember számára az effajta cselekvésben, tevékenységben, létrehozásban áll az ember döntő, legfontosabb, sőt tulajdonképpeni tevékenysége és cselekvése, abból a tényből adódik, hogy a

facere ige önmagában is jelentheti azt, hogy „áldozatot bemutatni”, „az áldozati cselekményt végrehajtani”. Megfordítva pedig a Szent olyan erősen kötődik az áldozati folyamathoz, hogy a *sacrum* (a *sacer* melléknévnél megfelelő főnév) önmagában is jelentheti az áldozatot. A Szent itt kizárólag olyasmiként jelenik meg, amit áldozattal, áldozatbemutatással állítanak elő, s az áldozat/áldozatbemutatás olyannyira kizárólagosan a Szent előállítását szolgálja, hogy a kettő egybeolvad. A jelentésében a *facere* igével rokon *operari* = „dolgozik, valamivel foglalkozik” ige is jelentheti azt, hogy „áldozatot mutat be”, „áldozatbemutatást végez”. Ebben a szemléletmódban tehát az áldozatbemutatás nyilvánvalóan az alapvető, az emberlétet mint olyat megteremtő tevékenység, amely struktúraként és eszmei tartalomként minden más tevékenységbe és munkába belefolyik.

Az áldozatbemutatás a Szentet, az Istenien Erőset állítja elő, hozza létre. Azt, hogy ez milyen módon történik, az „áldozatot bemutatni” egy másik latin igéje, nevezetesen az *immolare* mondja el. Ez az ige két szóból tevődik össze: *in* = „-ba, -be” + *mola* = „malomkö”. Az *immolare* tehát azt jelenti: „valakit vagy valamit a malomkövek közé juttatni és apróra őrölni”, azaz egy tárgy vagy élőlény teljes megsemmisítésének, „szétmorzsolásának, összezúzásának” képszerű kifejezésével van dolgunk. Ennek megfelelően az *immolare* a profán szóhasználatban azt jelenti, „megölni”. Az egyházi latinban a hűsvéti prefáció használja ezt a szót: *...cum Pascha nostrum immolatus est Christus* = „mivel Krisztust, a mi hűsvéti Bárányunkat föláldozták”.

A szokványos miseszövegekben messzemenően az *offerre* ige helyettesíti az *immolare* igét. Az *offerre* eredetileg azt jelenti, „odavisz, tanúsít, mutat, nyújt, kínál”, de azt is, hogy „kirak, kitesz, kítaszít” és „átenget, kiszolgáltat, prédául vet, feláldoz” – a latinban azonban nincs „áldozatot mutat be” jelentése. Itt tehát, akárcsak abban, hogy a görögül beszélő keresztények kerültek a *hiereuein* ige használatát, a nyelvkritikus tudat mutatkozik meg, de a latin nyelvterületen inkább az erőszak mozzanata ellen irányul ez a kritikus tudat (*immolare* mint „szétmorzsol, összezúz”), a görögben viszont mindenekelőtt az ellen, hogy tevékenységével az ember önmagából *hozza létre* a „Szentet”, az „Erőset”.

Összefoglalás

Összefoglalva eredményeinket, a nyelvi elemzésből az derül ki, hogy eredeti jelentésmagja alapján az áldozat(bemutatás) a teológiailag jelentős nyelvekben az erőszakkal, a pusztítással és az öléssel függ össze. Néhány nyelvi kifejezésben tetten érhető az a kísérlet, hogy visszaszorítsák az áldozat(bemutatás)nak ezt az eredetéből fakadó erőszakos, vad jellegét, és az istenségnek hódolattal nyújtott adományt csináljanak belőle.

Ennek a fáradozásnak azonban van egy belső határa, ti. ahhoz, hogy az ember bemutatthasson, felajánlhatson valamit Istennek, előbb *birtokolnia* kell ezt a valamit: saját hatáskörébe kell vonnia azt, ami eredetileg az istenségé, és amit az istenség a saját jóindulatából ajándékoz neki. Az ember magához ragadja a Teremtő ajándékát, hogy aztán a megsemmisítés aktusában visszaadja az istenségnek a szóban forgó adományt. Ennélfogva a tényleges áldozati kultuszban megmarad az erőszak, az ölés mozzanata, a csorgó vér okozta borzongás, függetlenül attól, hogy az ölést ténylegesen végrehajjták-e, avagy csak gondolatilag képzelik el, amint még manapság is a Jézus szenvedéséről szóló egyházi énekekben.

Elmondhatjuk tehát, hogy azok a nyelvi kísérletek, amelyek arra irányulnak, hogy megszabadítsák az áldozatbemutatást ettől az eredetileg adott erőszakos és bitorló elemtől, és például a dicsőítést vagy a hálaadást értelmezzék „áldozatként” (vö. Zsolt 50,14 és az erre épülő hagyomány: Zsid 13,15; 1Pét 2,5), olyan végső elmentmondást teremtenek, amely sem gondolatilag, sem érzelmileg nem oldható fel. A maga legősibb nyelvi gyökerei alapján ugyanis az „áldozat” sosem jelenti csupán a sült vagy fővő hús fölséges illatát, s ezért az említett dicsőítés vagy hálaadás sosem léphet a sercegő hús helyébe; ellenkezőleg, az áldozat fogalmának lényegéhez tartozik e jó illatú adomány *előállítás*a az erőszakos ölés és a megsemmisítés aktusa révén. Az áldozat(bemutatás) prófétai kritikájának alternatívája – „Szeretetet akarok, nem áldozatot” – nem szüntethető meg azzal a követelménnyel, hogy adjuk meg Istennek „a szeretet áldozatát”. Az „áldozatot” és az „áldozatbemutatást” már csak a nyelvi tényezők miatt sem lehet ténylegesen erőszakmentesen elgondolni. Mindkét fogalom mindig magában foglalja az erőszakot, vagy mások ellen, vagy önmagunk ellen irányulóan.

Persze kézenfekvő a prófétai áldozatkritika effajta „feloldása”, megszüntetése, mivel az „áldozat” szava

és jelensége is eredetileg és lényegileg gyökerezik az emberiség vallástörténetében. Az áldozatbemutatás jelenségét tekinthetjük a tulajdonképeni vallási ősjelenségnek, és úgy tűnik, hogy ami ebbe nem illeszkedik bele, az valójában nem szent, nem „istenien erős”. Az áldozatot követelő, hatalmas (= erőszakos) Isten nélküli keresztény hit sokak számára „vallástalannak”, „puszta” humanizmussá „laposodottnak” tűnik. Ezért alaposan meg kell vizsgálni az áldozat(bemutatás)ban jelentkező vallási ősjelenséget, és meg kell kérdezni, vajon az ősidők homályában, ahol az áldozat(bemutatás) jelensége eredetileg lejátszódik, nem rejtőzködik-e – az áldozat(bemutatás) által elfedve – egy másik vallási őslélmény, egy másik vallási ősjelenség, az, amelyet a próféta mondás sejt és megcéloz, amikor azt mondja: „Szeretetet akarok, nem pedig áldozatot”, *heszedet*, nem *sebahimot*.

A *heszed* a héber erkölcsi és vallási szókinccs egyik leggazdagabb tartalmú fogalma. A *rahamim*hoz hasonlóan, amellyel gyakran együttesen al-

kalmazzák, a következőket jelenti: jóság, szeretet, rendíthetetlen (mivel Istennek az emberekkel kötött, alapvető szövetségéből eredő) jóindulat, barátságosság, irgalmasság. A (*re-hem* = anyaméh szóból levezetett) *rahamim*mal való tartalmi érintkezés ellenére az különbözteti meg amattól, hogy a *heszed* nem csupán egy irányban (a feljebb állótól a gyengébb, a gyermek, a bűnös felé irányulva) történik, hanem kölcsönösen is, és így bizonyos, persze teológiailag igen jellegzetes kijelentésekben egyenesen az ember tanúsít *heszedet* Isten iránt. Ez a mindenképp és mindent átölelő szeretet, jóság és barátságosság (ami az Istennel kötött szövetség értelmében) összeegyeztethetetlen a *sebah*mal (vágóáldozat) vagy az *olával* (égőáldozat), amely az élet vagy életlehetőségek pompás gesztusokkal történő elpusztítását és megsemmisítését jelenti. Ha a *heszed* (szeretet) és a *sebah* (vágóáldozat) egyaránt alapszava a vallási létnek és magatartásnak, akkor a *heszed* szó mögött a *másik*, az áldozat(bemutatás)tól eltérő vallási ősjelenségnek kell rejtőznie.

A fenti tanulmány a szerző Töten oder lieben. Gewalt und Gewaltlosigkeit in Religion und Christentum c. könyve (Kösel-Verlag, München, 1994) 1.1. pontjának kivonatos ismertetése. Kiegészítésül közöljük – Tótfalusi István Magyar szótörténeti szótára (ANNO Kiadó, Budapest, é. n.) alapján – az „áldoz, áldozatot mutat be” magyar etimológiáját:

Az „áldoz” = „felsőbb hatalmaknak felajánl, s ennek jeleként megsemmisít, eléget” az „áld” igéből származik, amelynek (témánkkal összefüggő) jelentése: „Isten (a sors) testi vagy lelki javakban részesít valakit”. Az „áld” finnugor eredetű szó, egy „ál” alapszó gyakorító „d” képzős származéka. Ez az alapszó a rokonnyelvekben is csak származékokból mutatható ki: pl. cseremis „ultem” = imádkozik, mordvin „altams” = felszentel. Feltehetőleg a pogánykori áldozati szertartásokkal volt kapcsolatos; egyrészt azt jelentette, hogy valaki az áldozat tárgyát a szellemeknek ajánlja, másrészt hogy ezzel a szellemek jóindulatát kéri, illetve elnyeri a maga vagy mások, pl. a közösség számára.

Menekülés a siralomházból

Juan Roberto Melendez küzdelme a halálbüntetés ellen

A mérkőzés 9:3-ra végződött. Juan Roberto Melendez számára végzetes volt az eredmény. Ezzel a 9:3-mal kezdődött **17 évig, nyolc hónapig és egy napig** tartó lidércálma. 9:3 – így ítélkezett „a nép nevében” az amerikai Florida szövetségi állam esküdtszéke, amely azért ült össze, hogy ítéletet hozzon a Puerto Ricó-i Melendez ügyében. Ítéleztek – de igazságot nem szolgáltattak. Ezen a napon zárult be a siralomház ajtaja az akkor 33 éves férfi mögött.

A lidérces álom egy májusi napon kezdődött. Az FBI ügynökei letartóztattak egy gyümölcszedő munkást, amikor a fiatal férfi éppen almafákat oltott be. „Olyan férfit kerestek, akinek hiányos a fogazata, és tetoválása van. Rám mindkettő érvényes volt”, meséli a bajszos, pofaszakállas férfi, aki akkoriban nem beszélt angolul. Az állam a Delbert Bakes, egy szépségszalon tulajdonos ellen elkövetett gyilkossággal vádolta meg. Két tanú – „hamis tanúk” – súlyosan terhelő vallomást tett ellene. „A tanúk egyezsége kötötték az államügyészséggel”, mondja Melendez, még mindig felháborodottan. Négy napi tárgyalás után halálra ítélték.

Ettől kezdve egy kétszer három méteres cella az otthona. Patkányok és csótányok népesítik be a „sötét odút”. „A reggelit egy csapóajtón adták be. És ha az ember túl lassú volt, az étel eltűnt.” A gyakran hideg éjszakákon egyetlen takaró melegítette. Éjjel-nappal egyetlen kérdés szorongatta: „Mikor jönnek érted?” A következő tíz évben a többi halálzárka lakói segítik, amiben csak tudják. „Az egyik megtanított angolul. Nélküle nem maradtam volna életben. Az örök szemében azonban ezek az emberek szörnyek voltak”, mondja értetlenül.

Juan Roberto Melendez meg van győződve arról, hogy anyja mentette meg őt a haláltól. Anyja, és Isten. Az anyja, akiről azt mondja, hogy 17 évet töltött térdén állva, hogy kikönyörögje az igazságosságot fia számára. És Isten, akiről Melendez hiszi, hogy jó álmokat küldött neki a remény jeleként. „Míntha azt akarta volna mondani nekem: Tarts ki! Tudom, hogy ártatlan vagy. De az idő az én kezemben van.”

Kirendelt ügyvédjének a bíróhoz intézett fellebbezése új fordulatot adott az ügynek. Új tárgyalási helyszínt rendelték el, és új bírónőt neveztek ki. „Isten áldja meg Barbara Fleischert! Ő bátor bírónő”, mondja az egykori halálra ítélt arról a nőről, aki megváltotta kínjaitól. Az új eljárásban csoda történt. Végre napvilágra került az a magnókazetta, amelyen a valóságos gyilkos vallomást tett – az a felvétel, amelyet az ügyészségnek kezdetől fogva ismernie kellett, de amelyet nem használtak fel a perben. Az új bírónő elrendelte az elítélt szabadon bocsátását. Megnyílt a cella ajtaja az előtt a férfi előtt, akit a siralomházban eltöltött 17 év hívó katolikusá tett. Juan Roberto Melendez ma nyilvánosan küzd a halálbüntetés ellen.

Annette Lübers